

Рецензия

от

ДОЦ. Д-Р ГАЛИНА СТЕФАНОВА ЕВСТАТИЕВА
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра „Арабистика и семитология“

за дисертационния труд на

ХАЙРИ ХАСАН ХАМДАН

на тема:

„Идентичност и отчуждение в творчеството на Гассан Канафани“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

по професионално направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия – *Арабско литературознание*)

Данни за процедурата

Хайри Хамдан е зачислен като докторант на задочна докторантура към катедра „Арабистика и семитология“, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“, със заповед № РД 20-458 за периода 20.02.2018 г. – 22.02.2022 г. с научен ръководител проф. дфн Баян Райханова. По време на докторантурата си той е положил успешно законово предвидените изпити, като представяните от него редовни отчети са получили положителна оценка от Катедрения съвет с оглед на изпълнените дейности, заложили в индивидуалния му учебен план.

След предварително обсъждане на дисертационния труд в първичното звено докторантът е отчислен с право на защита с решение на Катедрения съвет на катедра „Арабистика и семитология“ от 23.02.2022 г. Със заповед № РД-38-81/09.02.2023 г. са утвърдени членовете на научното жури, което на своето първо заседание, състояло се на 20.02.2023 г., проведе избор на председател, рецензенти и автори на становища, както и бе определена дата за публичната защита. В този смисъл всички изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България и на Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“ за неговото прилагане са спазени и не са допуснати нарушения.

Данни за дисертанта

Докторантът е роден през 1962 г. в Дер Шараф, Западния бряг на река Йордан. След идването си в България завършва през 1989 г. Техническият университет в София с магистърска степен по специалност „Електроника и автоматика“. И въпреки инженерната специализация от предоставената биографична справка на докторанта е видно търсенето на различен път за професионална реализация, тъй като през последните две десетилетия той преподава арабски език в различни софийски училища, водещ е на литературни телевизионни програми, работи като секретар към посолството на Държавата Кувейт в София. Хуманитарната му насоченост и интереси обаче се проявяват най-вече на литературното поприще, защото Хайри Хамдан се налага като един от утвърдените преводачи, който се посвещава на популяризирането в арабския свят на съвременната българска поезия и проза, а така също превежда на български език изявени арабски писатели. Свидетелство за значимата му дейност в това отношение са многобройните награди у нас и в Близкия изток, както и назначаването му за зам.-председател на Съюза на преводачите в България (2022 г.). Освен това дисертантът е поет, романист, автор на театрални пиеси, който твори и на български, и на арабски език. От 1993 г. до днес има издадени 8 стихосбирки, 3 романа, сборник с разкази.

Данни за дисертационния труд и автореферата

Депозираният дисертационен труд на тема „Идентичност и отчуждение в творчеството на Гассан Канафани“ е в обем от 239 страници. Съдържанието е структурирано в увод, четири глави, заключение, приложение и библиография, която включва цитираната литература от 122 заглавия на арабски, български и английски езици. Приложението съдържа авторски превод на един от анализиранияте разкази („Смъртта на легло № 12“) и копия от репродукции на картини на Канафани.

Дисертацията като академичен жанр несъмнено се явява предизвикателство пред твореца Хайри Хамдан. Той трябва да се възползва, но едновременно с това и да ситуира дискурса отвъд собствените художествени похвати и като се опира на филологическите си сетива, да анализира чужди литературни творби, съобразявайки се с методологическите и техническите изисквания за научно изследване. Второто, не по-малко сериозно предизвикателство обаче се състои в изявата на авторовото отношение към критическата функция на „отстраненост“ в контекста на емоционалната лична ангажираност с избрания обект на изследване – „ярката палитра от художествени творби

и персонажи“ на палестинския писател Гассан Канафани (1936–1972), чиито „литературно наследство и обществено-политически послания са органично свързани с палестинската кауза“ и борбата на палестинския народ за самоопределение (с. 4–5).

В този смисъл оттук естествено произтича и формулираната от страна на дисертанта **многоизмерност в актуалността на избраната от него тема**. От една страна, той набляга върху важноста на ключовата понятийна двойка „идентичност“ и „отчуждение“ за предлагания нов прочит на значими за творчеството на Канафани екзистенциални, социални и политически мотиви. От друга страна, тази актуалност е свързана с необходимостта от аналитично идентифициране на настъпилите в съвременната ангажирана палестинска литература промени с оглед на стилистиката, художествените похвати и техника под влияние на западноевропейски и американски литературни школи.

Хайри Хамдан подчертава, че е необходимо изследователско самоограничаване с оглед на многообразната творческа дейност на Гассан Канафани, като извън обхвата на дисертационния труд остава неговото журналистическо наследство (с. 8 от автореферата). Дисертантът обаче е воден от личната си пристрастност към Канафани като творец с особено значение за формиране на националното самосъзнание на палестинците в родината и диаспората. Ето защо Хамдан се опитва да представи и анализира колкото се може по-всеобхватно различните фактори, довели до превратностите в жизнения път на писателя, които на свой ред оказват влияние върху модерния наратив на неговата художествена проза и публицистика, на изповядваните философски и политически възгледи.

Този заявен стремеж към изчерпателност поражда **проблема с точното и ясно формулиране на целта на дисертационния труд**, която е представена двукратно в увода. На с. 6 Хайри Хамдан заявява, че негова основна цел ще бъде „да изследва въздействието на феномена „отчуждение“ върху литературните герои на Канафани като пряк резултат от отражението на сложната палестинска действителност и същевременно да разгледа проблема за идентичността в творчеството му“. Едновременно с това тази основна цел претърпява предефиниране чрез добавяне на допълнителни разнородни подцели, които са по-скоро задачи, свързани с етапите на изследването (с. 14–15). Някои от тях звучат твърде генерализиращо: „да се разкрие феномена „Гассан Канафани“ като оригинално личностно въплъщение и събирателен образ на палестинската емигрантска съдба“ или „да се проследи ангажираността на писателя с оглед на моралния императив в решаването на екзистенциалните проблеми на палестинската диаспора в изгнание“.

Други въвеждат компаративен компонент и препращат към сравнителния подход в анализа на литературни произведения въз основа на общи жанрови и тематични полета между романите на Канафани и Уилям Фокнър, театралните пиеси на Канафани и Елиас Канети, наред с търсенето на „обща пресечни точки с произведенията на *някои* [курсивът мой] български автори, засягащи проблемите на идентичността и отчуждението“ в твърде различен исторически и културен контекст. Оттук, представената методология на научното изследване може да бъде характеризирана като **съвкупност от разнообразни методи, които се намират по-скоро в еkleктични, отколкото в парадигматични отношения**, тъй като поотделно, а не в своята комплексност, биват прилагани за разгръщането на анализа по глави.

Като изхожда от тезата, че „Гассан Канафани е едновременно и обект, и субект на дълбоките промени, които в буквален смисъл разкъсват картата на Близкия изток пред очите му“ (с. 20), Хайри Хамдан представя в Първа глава историческия и обществено-политическия контекст в Палестина и драматичните събития от 30-те до 70-те години на ХХ в., намерили отражение върху съдбата на разглеждания автор и неговата трагична гибел. Факторите, които допринасят за формирането на идеологическите позиции и художествените възгледи на Канафани, превръщайки го в оригинален палестински творец и виден политически активист, са представени в контекста на конкретни житейски топоси от емиграцията и изгнанието (Акра, Дамаск, Кувейт, Бейрут). Поставен е акцент и върху значимостта му за съвременната арабска словесност и култура като основоположник на т.нар. „литература на съпротивата“ (*адаб ал-мукауама*). Смятам, че концептуално при извеждането на подзаглавията на първа глава би могла да се приложи в наименованията релацията топос – предпочитани жанрове и форми, свързани със съответния житейски период. По този начин структурата би придала по-нагледно палитрата от художествени реализации на екзистенциално централната за Канафани тема – арабо-израелския конфликт. Освен това анализът би спечелил от разгръщането му чрез по-дълбочинно разкриване на прехода от дискурса на политическите изследвания или публицистични текстове до изработването на специфична стилистика, език и образна система в търсенето на релевантен художествен жанр (разкази, радиопиеси) като изява на авторския обществен и политически активизъм.

Втората глава от дисертацията проблематизира мотива за идентичността с акцент върху „избора на идентичност (с. 81)“ или „кризата на идентичността“ (с. 85) с нейните екзистенциални, политически или идеологически измерения (с. 111), която Хайри Хамдан определя като „ключ към творческия свят“ на палестинския писател (с. 72).

Анализирани са няколко емблематични в това отношение произведения: разказите от сборника „Смъртта на легло № 12“, пиесата „Шапката и пророкът“, романите „Мъже под слънцето“ и „Умм Саад“, както и отделни персонажи и екзистенциални теми от негови незавършени романи, публикувани след смъртта му.

В Трета глава дисертантът си е поставил амбициозната задача да разгледа в социално-исторически, философски, психологически и литературно-художествен план (с. 161) различните проекции на отчуждението като мотив в наративната техника на Гассан Канафани. Преди да пристъпи към същинското изложение обаче, Хайри Хамдан не се опитва да концептуализира това понятие, а по-скоро констатира интереса в световната литература към него от времето на свещените книги през Омир и Шекспир до български автори от началото на ХХ в. (с. 115–117). В този широк контекст липсата на логически преход и теоретично осмисляне на евентуални литературни или интертекстуални взаимовръзки обезсмисля подобно въведение в проблематиката. Като цяло анализът е разгърнат от дисертанта с емоционално наситен и образен език върху трите основни проекции на отчуждението при Канафани – загубата на отечеството, социалното маргинализиране на палестинската диаспора и екзистенциалната самота (с. 119) в романите „Всичко, което ви остана“, „Завръщане в Хайфа“, „Другото нещо, или кой уби Лайла ал-Хаик“, както и в „На моето погребение и други разкази“. В хода на изложението се прокарват важни констатации като: „Канафани е считан за основател на съвременната палестинска проза. Нещо повече, той поставя началото на нов етап в развитието на литературата, който прекъсва връзките с наследената традиционна проза“ (с. 134). Доколкото не се предлага съпоставителен материал, маркиращ основните жанрови, стилистични и тематични специфики на тази арабска „традиционна проза“, това води до известна декларативност в разгръщането на темата.

Във Втора и Трета глава левичарските идеи, класовата борба и марксистко-ленинската философия са вплетени в критическия анализ и в наши дни звучат малко архаично на фона на модерните литературоведски интерпретативни методи. Този подход намира своето логично обяснение в пресечната точка между личните пристрастия на докторанта и верността му към светогледа на разглеждания от него палестински автор, за който водещи са революционните принципи на марксизма за постигане на националните цели (с. 55, 88, 96, 106, 134). В същото време обаче е видно, че докато мотивът за „отчуждението“ по-естествено се вписва в хегелианско-марксистката парадигма, то в стремежа да се предложи удачна и продуктивна изследователска призма спрямо понятието „идентичност“ е налице известно механично наслагване в

изложението на разнородни подходи и възгледи, изхождащи от мултикултурализма, деконструктивизма, нормативната теория за психосоциалното развитие на Ерик Ериксон, идеите на Норберт Елиас или Макс Вебер.

В Четвърта глава дисертантът си поставя за задача да изследва влиянието „на световната литература върху творчеството на Гассан Канафани чрез сравнителен анализ между неговите литературни идеи и прозренията на някои международно известни писатели“, за да открие различията или сходствата в светогледните нагласи и „наративните стратегии за разрешаване на социални проблеми“ (с. 163). Сам признавайки необятността на темата, Хайри Хамдан я ограничава до компаративния елемент по отношение на понятията идентичност и отчуждение, а критериите за подбор на български автори обвързва не само тематично, но и темпорално с 30-те години на ХХ в. (с. 116, 164). Последното обаче излиза извън рамките на изследователската аргументация по отношение на приносния параграф 4.4., в който е предложен увлекателен, плътен и оригинален сравнителен литературоведски анализ между разказите „Свят наполовина“ на Канафани и „Сляпата Вайша“ на Георги Господинов. Не остава доизяснено докрай защо при търсенето на очевидни художествени влияния, които изследваният палестински писател сам посочва (с. 57) и които са изучавани през последните десетилетия от множество критици на съвременната арабска литература, компаративният анализ между втория роман на Гассан Канафани „Всичко, което ви остана“ и „Врява и безумство“ на Уилям Фокнър (с. 56) е ситуиран структурно в трета глава, докато в четвърта дисертантът избира да се фокусира върху драматургичните сходства и мотиви при Канафани и Елиас Канети.

Предложената в **Автореферата** справка за приносите (с. 29–30) отразява адекватно съдържанието на дисертацията. Спазени са изискванията за такъв текст, който включва най-същественото от разработката и обобщава оригиналните аспекти и приносните моменти.

Чрез използването на разнородни методи дисертацията предлага многопластов анализ, дефиниран от дисертанта като „пълномасщабно изследване“ (с. 29), на общественно-политическата дейност и творчество на палестинския писател Гассан Канафани през призмата на две ключови за неговия живот и художествени изяви понятия и в контекста на драматични за палестинския народ исторически събития. Същевременно чрез това изследване, както и чрез преводите на цели разкази или пасажии от различни произведения, Хайри Хамдан допринася за популяризирането в българската култура на феномена „Гассан Канафани“, което е сред основните цели на дисертацията.

Към по-горе отправените бележки препоръчвам също при евентуално издаване на труда да се прецизира терминологичният апарат, да се помисли за редактиране на по-дългите цитирания в хода на изложението на критически анализи от други изследователи (особено в Увода), да се извърши допълнителна правописна, пунктуационна и стилистическа редакция на текста. Необходима е също техническа работа върху уеднаквяването на позоваванията и библиографския указател на цитираната литература.

Хайри Хамдан е представил към процедурата по защита четири излезли или под печат публикации (две на български и две на арабски език), които са описани и в Автореферата. По време на своята докторантура е участвал също в няколко научни конференции и семинари с доклади, свързани с темата на дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като цяло представеният за защита труд отговаря на голяма част от основните академични изисквания за изготвянето на дисертация. Ето защо, въпреки отправените критични бележки и коментари към структурата, съдържанието и научния апарат, общата ми оценка е положителна. С оглед на това препоръчвам на научното жури да присъди на Хайри Хасан Хамдан образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия – *Арабско литературознание*).

София, 19 април 2023 г.

Рецензент:

/доц. д-р Галина Евстатиева/